

Čoahkkáigeasut ja rávvagat

1. Máhttováilevašvuodas

paternalismii?

Máנגgabealatvuohta mihttun ja gaskaoapmin Duohtavuođa- ja soabadankommišuvnna raporttas

Torkel Brekke

Professor MF Vitenskapelig Høgskole

Čoahkkáigeassu

Artihkkala vuodđun lea Duohtavuođa- ja soabadankommišuvnna raportta analysa mii ilmmat 2023:s ja lea goatnjedis politihkalaš ja historjjálaš dokumeanta. Golbma čuoččuhusa ovddiduvvojit: Vuosttažettiin čuoččuhuvvo ahte Norga lea epistemologalaš-politihkalaš heahtedilis sámeapolitihkalaš surggiin, mii vuhtto das go lea sihke unnán vuodđomáhttu ja sierramielalašvuohta politihka máhttovuoddu hárrái. Dasto ákkastallojuvvu ahte «máנגgabealatvuohta» politihkalaš gielas sápmelaččaid ja eará unnitlohkoálbmogiid guovdu lea ožžon paternalisttalaš hámi, mas unnitloguid geahčadit instrumeanttalaččat - sihke mihttun ja gaskaoapmin servodatprošeavttain. Goalmmat čuoččuhus lea ahte dát ođđa paternalisma čatnasa máhttováilevašvuhtii, go nanu dieđuid vátni dagaha digaštallama eanet symbolalažžan go vuoigatvuođaide goallostuvvon, ja čovdosiid ohcet árvodevdojuvvon máנגgabealatvuođamihtuid bokte, mat duohtadilis sáhttet leat válddálašvuođahuhttimin minoritehtaide. Artihkal bidjá maiddá Norgga dili riikkaidgaskasaš oktavuhtii, ja geavaha Will Kymlicka ja Brian Barry teorijaid čájehit prinsihpalaš čuoččumiid mat leat čadnon instrumeanttalaš máנגgabealatvuođa doahpagii minoritehtapolitihkas. Seammás go máנגgabealatvuohta dávjá ovdanbuktojuvvu mihttun ja gaskaoapmin demokratijas ja servodatovddideamis, de čuoččuhuvvo ahte dakkár ákkat sáhttet heađuštit oktagasaid vuoigatvuođa friddja válljemii ja ovttáárvosaš meannudeapmái.

Rávvagat

- Čearddalaš dahje kultuvrralaš máנגgabealatvuohta ii sáhte leat politihkalaš mihttomearrin iige gaskaoapmin liberála demokráhtalaš servodagas. Ágga dasa lea ahte de ferde leat instrumeanttalaš oaidnu unnitloguid guovdu. Ollu almmolaš dokumeanttat minoritehtapolitihka birra atnet eahpekritihkalaččat instrumeanttalaš máנגgabealatvuođadoahpaga mii ii gula norgalaš minoritehtapolitihkkii. Lea dárbu nannet diđolašvuođa máנגgabealatvuođaretorihka váikkuhusaid birra.
- Norga galggašii gárgedit buoret diehtovuoddu čearddalaš unnitloguid birra. Ollu dokumeanttat dán suorggis atnit ollu saji kártet ovdešáiggiid boasttugeavaheami dieđuid dáfus. Dát historjjálaš diehtu lea dehálaš, muhto dan ii galggašii atnit heađuštit dahje manjit álgagiid hukset buoret vuoigadagaid čohkket ja atnit dieđuid minoritehtaid birra.

2. Stuorradikki Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raportta meannudeami mediagokčan

Eva Josefsen

Professor, (UiT)

Eli Skogerbo

Professor/Dr. Polit. Inst for
medier & kommunikasjon, (UiO)

Gabriella Tjelta Hansen

Vitenskapelig assistent, (UiO)

Čoahkkáigeassu

Stuorradiggi meannudii Duohtavuoda- ja seanadankommišuvnna raportta skábmamánu 12. b. 2024. Mearriduvvojedje oktiibuot 17 čuoggá maiguin dáruiduhttinpolitihkain galgat dahkat loahpparehkega. Dán artihkkalis geahččat movt media govččai Stuoradikki meannudeami skábmamánu 2024. Dat mearkkaša sihke beivviin ovdal ja maŋgel meannudeami.

Artihkal čájeha man viidát árbevirolaš mediat gokče ášši, sihke rádios, tv:s ja báber- ja neahttaáviissain. Guorahallama vuodđun leat kvantitatiiva mediadieđut.

Dáid dieđuid analysa čájeha ahte mediagokčamis ledje guokte bajimus dási, okta unnit go bearráigeahččan- ja vuodđudanlávdegoddi ovddidii árvalusas, ja okta stuorát dalle go Stuoradiggi meannudii árvalusa. Analysa čájeha dasto vel ahte báikkálaš ja regiovnnaš mediat davvin dolle ášši guhkit go mediat lulde ja riikkamediat. Logut čájehit ahte mediaberoštupmi njiejai ja bisui oalle vuollin skábmamánu loahpageahčen.

Rávvagat

- Ráđđehus ovddida media- ja gulahallanstrategiija soabadanpolitihka birra ja soabadanpolitihkalaš doaibmabijuid birra mat leat eanetlohkoservodaga máhttodárbbuid várás. Dán bargui searvadit norgalaš (ja vejolaččat sámi) oahpahusasahusaid.
- Ráđđehus vuoruha ulbmillaš ángiruššama oahpahit ja lassioahpahit journalisttaid sámi dilálašvuodaid birra.
- Galggašii dutkat sáme- ja kvenagielat mediaáššiid Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna birra ja dan raportta meannudeami birra mii lei Stuorradikkis, sihke viidodaga ja sisdoalu dáfus.
- Galggašii dutkojuvvot makkár mearkkašupmi sosiála mediain lea sámi áššiid gaskkusteamis ja digaštallamis, ja seadášii maidái guorahallat makkár mearkkašupmi sosiála mediain lea duohtavuoda ja soabadeami ipmirdeamis ja dovdamis.
- Go sámi ja kvena mediain lea erenoamáš dehálaš rolla dakkár áššiid gaskkusteamis main lea sámi dahje kvena oktavuoha, de galggašii dáidda mediaide sihkkarastojuvvot viidáset ovdáneapmi.

3 Saetniesvoete- jñh liktemekommissjovnen persovneles soptsesh

Gieh áeliedin, jñh maam soptsestin?

Torkel Rasmussen

Professor, Sámi allaskuvla/samisk høgskole

Iktedimmie

Saetniesvoete- jñh liktedimmiekommissjovnen reektehtse stoerre veahkam demografeles bievnesh átna dej almetji bijre mah leah sijjen persovneles histovrijugumie jñh vuajnoejgumie kommissjovnese báateme. Dan lissine dle reektehtse aktem kvantitatijve joekedimmiem átna dehtie teemijste mejtie almetjh bæjjese vaalteme dej persovneles soptsestimmine jñh raeriestimmine kommissjovnese. Kommisjovne aaj dejtie teemide kroessestehteme juktie vuejnedh mah teemah ektesne neebnesuvvieh. Daah bievnesh leam náhtadamme daennie gærjakapihtelisnie.

Dah persovneles soptsesh leah aktem vihkeles bieliem kommissjovnen reektehtsisnie. Dannasinie aaj lea gieltegs analysem darjodh. Gieh dah bievnedæjjah lin jñh man bijre soptsestin. Dihte állesth bievnedæjja-taale lij 766 almetjh. 522 bievnedæjjaj meta-daatah reektehtisnie gáávnese. Analysem daehtie meta-daatiiste vuesehte jienebh nyjsenæjjah dæhkesne. Aaltere joekoen aktenhaaran bievnedæjjaj gaskem, juktie tjæelke jienebh báarasábpoe almetjh jñh vaenie almetjh nuerebe boelven meatan. Dan lissine dle tjæelke jienebh saemieh meatan orreme enn goh kveenh, jñh joekoen vaenie miehtsie-soemeladtjh meatan orreme. Materiaale vuesehte ahte stoerre áesie informaantiiste jiehtieh akten tjierten identiteetem utnieh (85 proseente). Dah leah saemieh, kveenh vuj miehtsie-soemeladtjh. Mearan vaenie dejstie gieh gelliengieth etnihke identiteetem tjuvtjedidh. Nov ahte lissine saemie, kveene jallh miehtsie-soemeladtje aaj nöörlen identiteetem utnieh, vuj v.g. saemien jñh kveenen identitem. Abpe materiaalesne eevre fáåtese bievnijh mah barre aktenhaerien daaroen identiteetem utnieh.

Dej ellen jeenjemes neebneme teemajde leah gieles, byjjenimmie jñh ööhpehtimmie, báatsoe jñh vædtsoesvoete, jñh lihkebe analyseradamme juktie vuartasjidh dejtie jeatjah teemajde gusnie daah leah áejvieaamhtesh. Sâemies vuesehtimmieh almetji soptsesijste leam siteradamme, juktie dejtie riëktes heannadimmide vuesehtidh mah leah taali duekesne reektehtsisnie.

Raeriestimmieh

Saetniesvoete- jñh liktemekommissjovnen arkijvemateriaale lea dovne dïeves jñh gellienlaaketje. Daelie, daan biejjien, ij leah annje jaaksoes áålmegidie, ij dotkijide. Jñh daelie joe göökte jaepieh vaaseme eannan kommissjovne jñtse barkoem galhkeme, jñh materiaalem Arkijvevierhkese veedti.

- Arkijvevierhke byöroe materiaalem jaaksoes darjodh Digitaalearkijvesne dan varki goh barre gáarede. Dovne dam áesiem mij galka gaahpode árrodh gaajhkesidie, jñh dam klausuleradamme arkijvem mij edtja sijsebïeseme-stuvreldihkie kommissjovnen njoelkedassi mietie.
- Arkijvevierhkie byöroe dotkemeinstitusjovnde jñh dotkijide bievnedidh magkerem dïeves materiaalem átna, jñh guktie jis dotkijh mæhtiem luhpiem áadtjodh giehtjedidh dam materiaalem.
- Arkijvevierhke aaj moraalen mietie dïedtem guadta bievnedidh saemide, kveenide jñh miehtsie-soemeladtjide, guktie jis mæhtieh nuepiem gaavnedh gaahpode arkijvese.
- Dotkijh jñh dotkemeinstitusjovnh byöroeh prioriteradidh viejriebasse dotkedh dam kommissjovnen materiaalem, ihke dan joekoen sjïere lea. V.g. lea 95 histovrijh rantandahkoen bijre, 307 histovrijh báatsoen bijre, 275 histovrijh byjjesfaamoej jñh háaltoen bijre. 607 histovrijh identiteeten bijre, jñh 719 histovrijh tjæertevidtjien bijre. Arkijve lea dannasine stoerre vierhtine dotkijide gieh vaajtelielh dotkedh teemah nov goh daaroedehteme jñh ovreaktah, jñh ovreaktah saemiej, kveeni jñh miehtsie-soemeladtji vööste.

4. Majoritehtaálbmot dáruiduhttima ja seanadeami birra

Jonas Stein

Førsteamanuensis (UiT)

Eva Josefsen Else

Professor, (UiT)

Grete Broderstad

Professor, (UiT)

Čoahkkáigeassu

Duohtavuodá- ja seanadankommišuvnna mandáhta mieđe galggai dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid kárten earret eará guoskat majoritehtaálbmoga ja sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid oktavuhtii. Dát guoskkai erenoamážit dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaide vealaheami hámis ja ovdagáttuid leavvama bokte sápmelaččaid ja kvenaid/norggasuopmelaččaid vuostá. Kommišuvdna galggai maid leat vuodđun viidáset soabadeapmái sámiid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja majoritehtaálbmoga gaskka.

Vai sáhtta dadjat maidege majoritehtaálbmoga saji birra das ahte čorget dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid, de dárbbasuvvo eambbo máhttu dán álbmotoasi birra. Dát bargu guorahallá man olu majoritehtaálbmot diehtá ja máhtta Duohtavuodá- ja seanadankommišuvnna barggu birra. Dasa lassin iskat mii movt majoritehtaálbmot jurddaša man dásis Norgga servodat diehtá dáruiduhttinpolitihka birra, ja maid leago rievdan man olu dihtet kommišuvnna bargoáiggis dahje raportaovddideami mannel. Jearaldagat seanadeami ja kommišuvnna loahpparaportta birra leat maid oassin dáhtavuodus.

Dáhtamateriálatvižžojuvvojit viđa álbmotiskkadeamis mat čadahuvvojedje áigodagas 2021–2023, ja respondeanttat gulle eanas majoritehtaálbmogii. Iskkadeamit čadahuvvojedje oassin dutkanprošeavttas TRUCOM, ja lei Digsscore, UiB, mii čadahii daid. Respondeanttat ledje sullii 2000 olbmogade ge dan viđa iskkadanvuorus.

Rávvagat

Duohtavuodá- ja seanadankommišuvdna juohká giela ja kultuvrra ovtta vuoigatvuodaoassin, ja eatnamiid ja čáziid nuppi vuoigatvuodaoassin, ja dan berre bidjat vuodđun politihkalaš seanadanbargui.

Dakkár seanadandoaimmaid dárbu, maiguin dustet dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid eatnamiid ja resurssaid stivremis ja geavaheamis, ferte dovddastuvvot.

Dan oasi eatnamiid ja čáziid birra ferte geahččat Stuoradikki ovdeš mearrádusaid vuodul sámi eanavuoigatvuodaid ja resursageavaheami ja almmolaš areálageavaheami birra, ja doaimmahuvvot eamiálbmotvuoigatvuodaid vuodul.

Berre jeavddalaččat čadahit álbmotiskkadeamiid majoritehtaálbmoga máhtu ja diehtodárbbu birra, guottuid, vuordámušaid birra ja beroštumi birra seanadanbargui.

5. Ferte guldalit sin geaidda ášši guoská - geat leat sámegielaohpaheaddjit vuodđoskuvllas?

Kamil Øzerk

Professor emeritus

Hege Merete Somby

Professor, Sámi Allaskuvla - Sámi University
of Applied Sciences

Čoahkkáigeassu

Duohtavuodá- ja soabadankommišuvnna raporta čujuhii dasa ahte skuvlla ja oahpaheddjiid rolla lei guovddázis dan dáruiduhttinpolitihkas mii čađahuvvui Norggas, mii earet eará dagahii giela massima, skuvlejumi massima ja birzzehis oahppanjoksosa sámi ohppiide. Dán áiggi skuvla adnojuvvo baicce giellaealáskahttindoaimmaid arenan, mas sámegielaohpaheaddjit leat guovddáš akteverrat. Dán kapihttalis ovdanbuktojuvvojit bohtosat jearahallaniskadeamis mas leat mielde 123 sámegielaohpaheaddji geain lea báikkálaš oahpahas sámegiela ja sámegillii. Jearahallaniskadeapmi guovdilastá sámegielaohpaheddjiid duogáza ja hárrjáneami sámegielat oahpahas. Artihkkalis čuvgejuvvojit oasis mat čatnasit oahpaheddjiide, sin oahppoduogázii, man guhká leat bargan skuvllas, makkár oahppivuoduin deaivvadit ja barget go hálldašanguovllu siskkoalbe vai olggobealde.

Bohtosat čájehit ahte sámegielaohpaheddjiin lea dávjimusat oahpahangelbbolašvuohta das dahje dain fágain mas oahpahit, ja stuora oasis lea maid joatkaoahppu. Dat ii guoskka álgoahpahas sámegielaohpaheddjiide, gos dušše 40 %:s lea oahpahangelbbolašvuohta. Sohkaaljuohku lea sullii seammalágan go norgga skuvllain, ja skuvlajagis 2021-2022 oahpahii guokte goalmádas oassi informánttain hálldašanguovllu skuvllain. Eanaš oahpaheddjiin lea juogo oanehis dahe guhkes hárrjáneapmi oahpaheaddjin, namalassii 1-5 jagi dahje 21 jagi dahje eanet.

Jus eaktudit ahte eanemus hárrjánan oahpaheaddjit mannet ealáhahkii boahhte 10-15 jagis, ahte otná ohppiidlohu lea dásset ja ahte buot oahpaheddjiin galgá leat oahpahangelbbolašvuohta, de lea govtolaš meroštallat ahte mii dárbbasit unnimusat 15 - 20 odđa oahpaheaddji skuvllii juohke jagi boahhtevaš áiggis. Dalle eat leat váldán vuhtii lassáneami ohppiin geat ožžot gáiddusoahpahas, mii gáibida eanet oahpaheddjiid go báikkálaš oahpahas.

Vai lihkostuvvat stáhta ealáskahttinpolitihkain ja doaibmabijuiguin vuodđoskuvllas, de lea mearrideaddji ahte rekrutteret eanet sámegielagiid oahpaheaddji ohppui. Go galgá áimmahuššat ohppiid vuoigatvuodaid vuodđoskuvllas oahpahaslága mielde, de ferte buorebut sihkkarastit ahte sis lea formálalaš ja relevánta oahppu, maid dá nubbigeallaoahpahas. Dás lea stuorra mearkkašupmi jus nubbingiellaoahpahas galgá lihkostuvvat giellaealáskahttindoaimbidjun. Ohppiidlogu lassáneapmi olggobealde hálldašanguovllu eaktuda ahte ráhkaduuvvojit molssaevtolaš vuogit movt organiseret oahpahas dán ohppiidjovkui. Guovttegielatvuodá-, giellaealáskahttin- ja eamiálbmotperspektiivvat fertejit leat vuodđun buot doaibmabijuin mat gusket sámegielaohpaheddjiid ohppui ja sámegielaohpahussii sihke siskkoalbe ja olggobealde hálldašanguovllu.

Rávvagat

- Seahtit nu johtilit go vejolaš čielggadit molssaevtolaš doaibmabijuid maiguin buorida sámegielagiid bestema oahpaheaddjeoahpuide
- Galggaše ráhkaduuvvot oppalašgeahčastagat das movt gelbbolašvuodadiilli lea sis geat oahpahit sámegielas vuosttašgiellan, sámegielas nubbingiellan ja sis geat oahpahit sámegillii iešguđet skuvlafágain vuodđoskuvllas.
- Molssaevtolaš gealbudahttingeainnut fertejit árvvoštallojuvvojit sidjiide geain ii leat formálalaš oahppu, muhto oahpahit sámegiela vuosttašgiellan, sámegiela nubbingiellan, sámegillii dahje goappaš.
- Fertet fállat relevánta ja gelbbolašvuodaaddi joatkaoahpu oahpaheddjiide geat oahpahit sámegielas vuosttašgiellan, sámegielas nubbingiellan ja sámegiela álgoahpahas guovttegielatvuodá-, giellaealáskahttin- ja eamiálbmotperspektiivvas
- Seahtit ovddidit eará organiserenvugiid ja oahpahasmodeallaid go dál, daidda ohppiide geat ássat olggobealde giellaovddidan- ja giellaealáskahttinsuohkaniid gos olbmot orrot bieđgguid.

6. Sámi logut – duogáš sámi statistihkkii ja kommeanttat fásta tabeallaide Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas

Christian Sørlien Molstad

Seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, seksjon for befolkningsstatistikk

Dán artiikkalis mii geahčadit muhtun guovddáš statistihkaid Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas mat gieđahallet sámi áššiid. Go mis eai leat dieđut mat sáhttet earuhit sámiid ja ii-sámiid, de leat dat statistihkat vuosttažettiin vuodđuduvvon geográfalaš lahkonanvuohká, vuolggasadjin dása geavahuvvo Sámedikki doaimmaguovllu doarjjaortnegiidda ealáhussuorgái (nu gohčoduvvon STN-guovlu).

Geahčadeamis artiikkalis mii vuos oaidnit STN-guovllu iešvuodaid, masa eanaš oassái gullet Davvi-Romssa ja Finnmárkku suohkanat ja oasit suohkaniin. STN-guovlu ii leat ollislaš dahje ovddasteaddji meroštallan sámi guovddášguovlluid ektui. Guovlu sisttisdoallá vuosttažettiin davvisámi guovlluid, ja sisttisdoallá maiddá dušše bieđggus ássanguovlluid ja smávit gávpogiid. Nu gohčoduvvon ”gávpotsápmelaččat”, geaid dutkamušat Sámedikki válgaloguid birra čájehit lea mearkkašahhti ja stuorrugoahtán joavku, eai leat danin mielde STN-vuodđuduvvon statistihkas.

STN-guovllu bieđggus olmmošlohku lea dehálaš čilgehus dan olmmošlohkomálii ja ovdáneapmái maid mii oaidnit guovllus. STN-guovllus lea guhká leamaš negatiiva olmmošlohkoovdáneapmi riegádahttinváilevašvuoda ja nettofárrema geažil eará guovlluide riikkas. Maŋimuš jagiid lea olmmošlogu njiedjan unnon, mii vuosttažettiin lea lassánan sisafárrema geažil. Jagis 2024 njiejai olmmošlohku STN-guovllus fas 122 olbmui unnit sisafárrema boadusin, nu ahte 1.1.2025 rádjai ásse guovllus 53 073 olbmo. Olmmošlogu struktuvra dovdomearka lea boarráseappot olbmuid šaddamis ja doppe leat eanaš olbmot 50 jagi ja boarráseappot ahkejoavkkuin.

Oahppodási ja sisaboahu lea vuollelis go muđui Davvi-Norggas davábealde Sáltođuoddara. Ovdamearkka dihte lea dušše 25 proseantta álbmogis STN-guovllus oahppu universitehta/allaskuvladásis, go buohtastahtta 35 proseanttain. Bargoálbmogis bargá stuorra oassi vuodđoealáhuseain ja industriijain, ja unnit muddui mánggaid bálvallus guoskevaš ealáhuseain.

Ahte álbmotstruktuvra maid mii oaidnit STN-guovllus stuorra oasi dovdomearkan lea bieđggus ássamii, boahtha čielggasin go buohtastahtta álbmoga olbmui geat ássat sullasaš guovlluin eará sajiin Davvi-Norggas davábealde Sáltođuoddara.

Lassin Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga statistihkkii demográfalaš, sosiála ja ekonomalaš dieđuid birra, mat leat vuodđuduvvon STN-guovllus, ovdanbuktojuvvo artiikkalis dieđut sámegielaide hárjeheami birra oahpahušstatistihkain, iešregistreren gelbbolašvuoda birra sámegielain álbmotregistaris ja dieđuid boazodoalu birra Eanandoalldirektoráhtas.

